

Віктор Заруба

НАУКОВА ШКОЛА В ІСТОРИЧНІЙ НАУЦІ. ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМИ

Останнім часом в сучасному історіографічному потоці помітний зріст зацікавлення до теоретичного осмислення історичної науки як різновиду інтелектуальної творчої діяльності людини, спрямованої на одержання і використання нових знань про минуле. Все частіше в студіях науковців йдеться не лише про явище історичного дослідження, але й про з'ясування його глибинної сутності. Означене засвідчують теоретико-методологічні праці Я. Ісаєвича¹, Л. Зашкільняка², С. Кульчицького³, Я. Дашкевича⁴, В. Тельвака⁵ та ін. Одним із теоретичних аспектів історії є проблема формування, розвитку, еволюції та змін наукових шкіл в історичній науці, у тому й національній. Наразі хочемо коротко зупинитися на дефініції поняття “наукова школа”, означивши постановку даної проблеми для подальшого наукового вивчення.

Спроби відбору критеріїв для визначення такого явища, як школа в історичній науці, вже здійснювалися Л. Винаром⁶, С. Водотикою⁷, С. Михальченком⁸, О. Юрковою⁹, нами¹⁰. Найбільш ґрунтовно до цього питання підійшов російський історик С. Михальченко, котрий пропонує застосовувати два фактори: педагогічний (зв'язок учитель – учні) і методологічний (спільність тем, форм і методів дослідження)¹¹. На нашу ж думку, наукова школа – це щось більше, ніж лише одні учні (аспіранти, здобувачі) вченого, які згодом могли створити, паралельно, чи послідовно зі своїм учителем власну школу. Якщо ґрунтуватися на прикладах з української історичної науки, то М. Грушевський, будучи учнем В. Антоновича, створив наукову школу в

---

¹ Я. Ісаєвич. *Україна давня і нова: народ, релігія, культура*. Львів, 1996.

² Л. Зашкільняк. *Методологія історії. Від давнини до сучасності*. Львів, 1999.

³ С. В. Кульчицький. *Методологія і методика наукового дослідження. Матеріали до нормативного курсу*. Київ, 2003.

⁴ Я. Пашкевич. Постмодернізм та українська історична наука // *Україна кризь віки*. Київ, 2000. С. 14-29.

⁵ В. Тельвак. *Теоретико-методологічні підстави історичних поглядів М. Грушевського*. Дрогобич, 2002.

⁶ Л. Винар. *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866–1934)*. Нью-Йорк, 1986.

⁷ С. Г. Водотика. *Нариси історії історичної науки УСРР 1920-х років*. Київ; Херсон, 1998.

⁸ С. И. Михальченко. *Киевская школа: Очерки об историках*. Брянск, 1994.

⁹ О. Юркова. *Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського (1924–1930 рр.)*. Київ, 1999.

¹⁰ В. Заруба. Організаційні та історіософські засади київської школи Михайла Грушевського // *Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія*. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 9. С. 55-61.

¹¹ С. И. Михальченко. *Киевская школа: Очерки об историках*. С. 59-62.

Львові ще за життя свого вчителя. Проте, не можна її вважати львівською філією школи В. Антоновича лише на тій підставі, що М. Грушевський був його учнем. Так було у В. Антоновича не лише з М. Грушевським, а й з Д. Багалієм. Водночас деякі учні В. Антоновича (як І. Линниченко, А. Синявський) не належали до його київської школи, хоча й продовжували вважатися учнями цього вченого.

Тому зв'язок “учень – вчитель” для визначення наукової школи не є абсолютним, а лише бажаним. Наприклад, професор (чи навіть доцент) радянського вузу мав часто більше десятка аспірантів, які разом з ним вели дослідження у межах схожої тематики, одними методами, єдиною методологією – марксистсько-ленінською. Отже, за співпадінням педагогічного і методологічного критеріїв, можна було б назвати принаймні з десяток шкіл у радянській історичній науці. Але чи можна вважати їх науковими школами насправді, якщо застосувати визначення, запропоновані Л. Винаром¹² та С. Водотикою¹³?

Щоб з'ясувати відмінність групи учнів дослідника від “наукової школи”, спробуємо (не претендуючи при цьому на остаточну істину) співставити ці поняття з реальним змістом. Кого вважати учнями вченого, можна визначити з допомогою названих С. Михальченком педагогічного і методологічного критеріїв – для цього вони досить вдалі. Відтак розберемося зі школою як інтелектуальною спільнотою науковців. Насамперед, їхнє об'єднання є неформальним, тобто не передбачає (але й не виключає) членства, фіксованих списків, заяв про прийом та виключення. Обов'язково школа має вносити щось нове в науку чи галузь науки – не дає їй деградувати, наповнює новим змістом, сприяє прогресу. Тобто робить дану науку передовою, привабливою, цікавою і необхідною для суспільства. Основними ж критеріями для виокремлення об'єднання вчених у наукову школу, на наше переконання, є наявність у комплексі таких п'яти складових, як лідер (або лідери), учні та співробітники, установи, власна ідеологія, видання.

Лідер осередку виступає засновником, організатором, промотором, керівником та головним ініціатором наукових ідей школи. Учні й співробітники утворюють її персональний склад. Об'єднання має єднаючу ідеологію – власну методику та методологію, історіософію, власні погляди і переконання щодо історичних фактів та явищ, свою схему історичного буття, власне бачення магістрального шляху розвитку науки. Місцем, де збираються інтелектуали, які утворюють дану наукову школу, де вони постійно обмінюються думками, обговорюють проблеми, дискутують, зачитують доповіді та проекти, є власні, незалежні (хоча б до певної міри) науково-дослідницькі та академічні установи: інститути, наукові товариства, гуртки, комісії, навчальні центри, кафедри, асоціації, об'єднання. І, нарешті, як продукт їхньої діяльності, оприлюднення результатів праці – власні видання школи. Обов'язково, хоча б один, головний друкований орган, який має виходити регулярно (періодично), серійні та тематичні збірники, збірки документів, часописи, альманахи, монографії тощо.

Лише наявність означених складників у комплексі дає підстави відрізнити одну наукову школу від іншої або визначити її як ексклюзивну в даній науці чи галузі науки. За пропонуваними критеріями ми можемо класифікувати наукові історичні школи В. Антоновича, М. Грушевського (у Львові та Києві), Д. Багалія, М. Слабченка,

¹² Л. Винар. *Найвидатніший історик України...* С. 33-34.

¹³ С. Водотика. *Нариси історії історичної науки...* С. 53-54.

М. Яворського, М. Василенка. До речі, знищення більшовиками означених наукових шкіл в 1930-х рр.¹⁴ пройшло саме за цими напрямками: злам структури історичних установ; закриття і заборона всіх видань з подальшою їх відправкою в спецхрані; брутальна і нефахова критика методології, ідеологічних засад школи; практичне усунення (ізоляція, ліквідація) і дискредитація лідера, розгін учнів та співробітників, а згодом їхнє часткове фізичне винищення.

У 1920-ті рр. в УРСР на базі різних наукових інституцій ішов процес формування кількох наукових шкіл, що проілюстровано в таблиці 1. Провідною серед них була школа, створена академіком М. Грушевським на базі історичних установ ВУАН (див. таблицю 2).

Щодо існування наукової школи М. Грушевського в Києві, то це питання вже неодноразово ставили вчені. Ще в 20–30-ті рр. окремі дослідники або заперечували її наявність¹⁵, або лайливо обзивали фашистською, нацдемівською¹⁶. В радянській історичній науці з політичних причин вивчення цієї проблеми знаходилося в ранзі ідеологічного табу. Першим у грушевськознавстві звернувся до організаційних та історіософських засад наукових осередків М. Грушевського в Києві та Львові професор Л. Винар¹⁷. Вже в умовах незалежної української держави дослідники розпочали вивчення окремих аспектів діяльності київської наукової школи істориків. Маю на увазі статті С. Білоконя¹⁸, І. Верби та О. Юркової¹⁹, автора цих рядків²⁰, а також монографії П. Соханя, В. Ульяновського, С. Кіржаєва²¹, О. Юркової²² та С. Водотики²³.

Зокрема професор Л. Винар пропонує вживати формулювання “історична школа М. Грушевського в Києві”²⁴. Визначення ж “школа М. Грушевського” (саме в розумінні “київська”) стало вживатися ще з часів ювілею академіка 1926 р. і закріпилося у часи горезвісних “дискусій” початку 1930-х рр. Про це, зокрема, свідчить назва та зміст статті його учня І. І. Кравченка²⁵.

Якщо брати за основу критерії, вказані С. Михальченком, наприклад, педагогічний, то слід мати на увазі, що М. Грушевський не мав у 1920-ті рр. викла-

¹⁴ В. Заруба. Розгром і знищення київської школи істориків Михайла Грушевського // *Український історик*. 1991. № 3-4; 1992. № 1-4. С. 147-168.

¹⁵ С. Єфремов. *Щоденники 1923–1929*. Київ, 1997. С. 621.

¹⁶ І. І. Кравченко. Фашистські концепції М. Грушевського і його школа після повернення з еміграції // *Записки Історично-археологічного інституту*. 1934. № 1.

¹⁷ Л. Винар. *Найвидатніший історик України...*

¹⁸ С. І. Білокінь. Київська школа акад. М. С. Грушевського // *Український історичний журнал*. 1996. № 5. С. 106-131; 1999. №5. С. 110-118.

¹⁹ І. Верба, О. Юркова. Київська історична школа М. С. Грушевського: організаційно-технічні моменти // *Український історик*. 1996. № 1-4. С. 268-284.

²⁰ В. М. Заруба. Вагомий внесок до грушевськознавства. (Рецензія на книгу: Оксана Юркова. *Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського (1924-1930 рр.)*. Київ: НАН України, 1999. 433 с.) // *Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія*. Дніпропетровськ, 2001. Вип. 9. С. 63-73.

²¹ П. С. Сохань, В. І. Ульяновський, С. М. Кіржаєв. *М. С. Грушевський і Асадетія: Ідея, змагання, діяльність*. Київ, 1993.

²² О. Юркова. *Діяльність науково-дослідної кафедри історії України М. Грушевського (1924–1930 рр.)*. Київ, 1999.

²³ С. Г. Водотика. *Нариси історії історичної науки...*

²⁴ Л. Винар. *Найвидатніший історик України...* С. 33-34.

²⁵ І. І. Кравченко. *Фашистські концепції...* С. 53.

дацької практики і до нього аспіранти потрапляли завдяки іншим вченим. До того ж, останні вже працювали науково – або самостійно, або під керівництвом інших дослідників. Дехто (Савченко, Грушевська) взагалі не були його аспірантами. Науковим керівником (єдиним) академік був лише у Гавриленка, Глядківського, Євфимовського, Косташука, Павлика і Юркевича. Із них захистили промоційну працю Глядківський (з етнології), Павлик і Юркевич (з історії). Тобто М. Грушевський у київський період підготував лише трьох вчених (див. таблицю 3).

Оцінюючи ж аспірантів і співробітників М. Грушевського в академічних установах за другим, методологічним принципом (спільність форм, методів, тем дослідження), ми бачимо, що майже всі вони прийшли на кафедру майже сформованими вченими з власними темами, з публікаціями, усталеними поглядами на історію, методику праці. Аналізуючи їхні твори, дослідники дійшли висновку, що праці цих науковців в переважній більшості наближалися до студій істориків-марксистів.

Темні, нез'ясовані моменти у наукових біографіях названих співробітників М. Грушевського не дають підстав для остаточної впевненості стосовно їхньої вірності вчителю. Більшість із них згодом заперечувала, що є учнями М. Грушевського. І це правда – його учнями вони не були. Як приклад, можу подати слова Л. Окиншевича, котрий зазначав, що під керівництвом великого вченого не був, бо голова кафедри не керував працею аспірантів²⁶.

Загалом історичні установи ВУАН усі разом були організаційною структурою школи академіка, наповненою її представниками. В установах працювали, переважно, ті, хто працював і на науково-дослідній кафедрі історії України. Визначний історик прагнув сформувати школу з усіх науковців, котрі працювали разом з ним. Навіть з колишніх опонентів, конкурентів, з нав'язаних владою людей – застосовуючи метод переконання практикою правдивості своєї ідеології.

Відтак, потрібно розрізняти учнів, аспірантів, співробітників, послідовників та прихильників лідера школи. Її склад у 1924–1930 рр. не був сталий. Існувало постійне ядро, і були вчені, які приєднувалися до школи чи відходили від неї. Тому всіх причетних до установ і видань М. Грушевського варто розглядати індивідуально за названими критеріями. А саме: визнавав лідерство М. Грушевського, брав постійну участь чи іноді відвідував засідання наукових установ, поділяв історіософські засади, методологію, друкувався в редактованих М. Грушевським виданнях. Відповідно до цього можна говорити: “належав до школи” (наприклад, К. Грушевська, Ф. Савченко, С. Шамрай), “підтримував постійний зв'язок” (М. Петровський), “співробітничав” (І. Крип'якевич), “мав окремі контакти” (В. Гарасимчук), “був аспірантом” (Д. Кравцов, В. Юркевич).

Важко погодитися з твердженням окремих дослідників, що “київська історична школа була тяглим продовженням львівської історичної школи, а особа їх фактичного засновника – М. Грушевського об'єднує ці школи в одне ціле”²⁷. Далекі, не можна отождентити ці школи лише на тій підставі, що їх лідером був М. Грушевський. Насправді, після конфлікту 1913 р. у Львові з'явилися інші провідники. Окрім того, за словами академіка Я. Ісаєвича, М. Грушевський та його тодішні учні були типовими пред-

²⁶ Л. Окиншевич. *Моя академічна праця в Україні*. Львів, 1995. С. 33-34.

²⁷ О. Юркова. *Діяльність науково-дослідної кафедри...* С. 132.

ставниками позитивістської історіографії, і їхнє розуміння минулого формувалося, значною мірою, в ході сумлінного вивчення джерел²⁸.

У 20-х рр. львівська школа продовжувала існувати. Існує думка, що її остаточно розгромили уже в 40-х рр.²⁹ А те, що вона діяла в 20–30-х – поза сумнівами. Щоправда, львівські історики того періоду (С. Томашівський, І. Крип'якевич) вже більше тяжіли до державницького напрямку. І, зрештою, у київський період М. Грушевський, за словами О. Оглоблина, “був уже не той ідеолог народницької Школи”, він шукає нових ідейних шляхів³⁰, а отже, і школи київського та львівського періодів ототожнювати, мабуть, не варто. Окрім того, їх різнять час існування, персональний склад, місце діяльності, політичні й наукові умови функціонування³¹. Особливістю було й те, що, як ми вже говорили, у Києві М. Грушевський не мав студентів.

Можемо твердити, що в 1920-ті рр. також і М. Є. Слабченко у Одесі сформував наукову школу україністики, яка мала кадрово-організаційні структури, власні видання, ідеологію, історіософію. М. Слабченко став її незаперечним науковим лідером. Його учень М. Рубінштейн згодом писав, що “за умов, які склалися в підборі кадрів, він був, поза сумнівами, одним з найобдарованіших і в ряді випадків найкваліфікованішим з викладачів, котрий міг в русифікованому інституті примусити шанувати історію України і вважати її чи не найголовнішим предметом”³². Ім'я вченого стало знане не лише в Одесі – він здобув всеукраїнську славу і визнання, його наукові праці вивчалися як класичні аспірантами М. Грушевського, слухачами семінару О. Оглоблина в Київському ІНО, їх введено до навчальних програм, вони використовувалися студентами, вчителями, науковцями³³.

Організаційно школа М. Слабченка формувалася на базі історичного кабінету факультету профосвіти, семінару підвищеного типу з історії України в Інституті народної освіти, історичного гуртка, Одеської секції Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури, Одеської комісії краєзнавства, Одеського крайового історичного архіву, Українського бібліографічного товариства та Одеського наукового товариства при УАН. Видавничо це були “Записки ОНТ” – секцій соціально-історичної та історично-філологічної. Основними напрямками досліджень стали історія аграрного і трудового права, суспільний лад, революційні рухи, історія робітничого класу, історія української літератури. З учнів та співробітників вченого кандидатами наук стали С. Ковбасюк, С. Марлінський, Ю. Патлажин, І. Межберг, О. Варнеке, Г. Князев, Т. Хаїт, А. Ямпольський. Докторами наук – І. Бровер, С. Боровий, О. Погребинський, М. Рубінштейн (див. таблицю 4).

²⁸ Я. Ісасевич. *Україна давня і нова: народ, релігія, культура*. Львів, 1999. С. 9.

²⁹ Я. Шашкевич. Боротьба з Грушевським та його львівською школою за радянських часів // *Український історик*. 1996. № 1-4. С. 88-141.

³⁰ О. Оглоблин. Михайло Грушевський на тлі доби: Думки про третю і останню добу історика (1924–1934) // *Український історик*. 1996. № 1-4.

³¹ В. П. Педич. *Львівська історична школа М. Грушевського (1894–1914)*: Дис. ... канд. іст. наук. Київ, 1996.

³² Н. Рубінштейн. О путях исторического исследования // *История СССР* (Москва). 1962. № 6. С. 89-91.

Відтак, як бачимо, школа може складатися з учнів (колишніх студентів, аспірантів), однодумців, співробітників. Стосунки між ними можуть не бути ідилічними, особливо коли йдеться про наукові ідеї і методи. У школі можуть змінюватися лідери і співробітники, але при визнанні ними її ідеологічних, організаційних і видавничих засад.

Щоб склалася школа в науці, потрібні роки і тривала, ретельна праця. А за сприятливих умов, коли з'явилися і злилися персональний, структурний, видавничий та ідеологічний чинники, досить і трьох-чотирьох років. Наприклад, школа М. Слабченка в Одесі лише формувалася, і через об'єктивні та суб'єктивні чинники не встигла розгорнути на повну потужність своєї праці. Але основні ознаки одеської школи – лідер, співробітники, видання, установи, ідеологія – в кінці 1929 р., вже чітко простежуються. Київська ж школа М. Грушевського сформувалася, проте не розвинулася повністю, не досягла природної кульмінації, апогею.

Відтак, проаналізувавши та зіставивши діяльність і внесок у науку різних угруповань вчених, яким давалося визначення “школа”, ми дійшли висновку, що наукова школа – це неформальне об'єднання вчених, яке має свого лідера, власну ідеологію, установи та видання і дослідницькою працею, евристичною діяльністю, новими ідеями, відкриттями та друкованими науковими творами збагачує науку, сприяє її прогресу.

У науці, зокрема історичній, школи виникають лише у відповідному науковому напрямку. У ньому може бути кілька шкіл, але в науковій школі – виключно один напрямок, під яким ми розуміємо: провідну, пріоритетну течію в історіософській думці, прихильники якої віддають перевагу окремим домінантам історичного буття, детермінують окремий (чи окремі) фактор впливу на історичні явища і події.

Українська історіографія мала дворянський (або елітарний) напрямок, представлений першими історичними дослідженнями з історії України, коли власне наука історії лише формувалася; народницький, започаткований М. Костомаровим, розроблений школою В. Антоновича і розвинений школами М. Грушевського у Львові та у Києві; державницький та марксистський. Нам здається, що сьогодні йде процес формування синтетичного напрямку, який прагне поєднати кращі здобутки всіх своїх попередників (у тому й марксистів) і на цій підставі внести щось власне, нове, в історичну науку. І це не є вульгарний релятивізм, а закономірне явище, рух вперед на основі здобутків попередників. Вже поступово окреслюються і кілька наукових шкіл істориків у Києві, Львові та Харкові. Йде організація та налагодження періодичних й серійних видань, вироблення ідеології, визначаються лідери, утверджуються науково-організаційні структури на базі академічних та навчальних інституцій, наукових товариств. Триває зміна наукових парадигм, яку не варто окреслювати як наукову кризу³⁴.

Проте, треба відзначити й негативні тенденції сучасної парадигми історичної науки. На наш погляд, має місце певна нівеляція методики і методології власне історичної науки літературознавством, соціологією та політологією, екстраполяція сучасної внутрішньої та зовнішньої політичної ситуації в Україні на минуле,

³³ Державний архів Одеської області. Ф. Р-1593. Оп. 1. Од. зб. 308 (Особова справа М. Слабченка).

³⁴ Л. В. Таран. Провідні тенденції світової історіографії в ХХ ст. та проблема кризи сучасної української історичної науки // *Український історичний журнал*. 1999. № 1. С. 85-91;

надмірно розбудовуються теоретичні конструкції, часто не підперті фактами. До цього відносимо також рецидиви реанімації старих, навіть великодержавницьких ідей, особливо російськими та прокомуністичними істориками. Та, наголошую, це лише поодинокі факти, які не впливають на загалом позитивні тенденції модерної історичної науки.

У 1920-х рр. більшовицька влада підтримувала марксистський напрямок і через тоталітарні структури намагалася нав'язати його всім існуючим в Україні школам. Їхні представники були змушені (а подеколи і з доброї волі – як данина моді, часові) “натрушувати” у дослідження марксизм. Еволюційно в марксистському напрямку проглядають три різновиди: марксистська методологія 1920-х рр., марксистсько-ленінська радянська наука і зарубіжна марксистська історіографія. Догматизм марксизму-ленінізму та ідеологічна непримиренність і політична нетерпимість лідерів радянської історичної науки не дозволили сформуватися школам в межах цього напрямку, хоча такі спроби й були. Науково-дослідницькі ж гуртки учнів окремих учених-ентузіастів, котрі діяли у вузах, важко означити категорією “школа”.

Водночас з марксистською школою М. Яворського в Харкові у 1920-ті рр. склалася історико-правова школа М. Слабченка в Одесі, представники якої прагнули поєднати державницьку ідеологію з марксизмом. Про її лідера навіть писали, що він революціонує науку. Київська історична школа М. Грушевського була історико-етнологічною у народницькому (чи радше неонародницькому) напрямку. Соціально-економічна школа Д. Багалія в Харкові намагалася впровадити марксизм у народницьку ідеологію³⁵. Для її представників школа М. Грушевського уявлялася анахронізмом, а школа М. Яворського стала неприйнятною³⁶. Окрім того, у Празі діяла наукова школа української зарубіжної історіографії (Д. Дорошенко, Б. Крупицький, С. Наріжний), у якій утвердився державницький напрямок, започаткований В. Липинським. У 60–80-х рр. ХХ ст. сформувалася ще одна школа в зарубіжній україністиці, яку ми б назвали еkleктичною. Її лідером поступово визначився професор Л. Винар, вона мала власні установи (Українське історичне товариство, Історичну секцію УВАН), ідеологію, друковані періодичні видання (“Український історик”).

До певної міри не вирішеною проблемою залишається й історіософія наукових шкіл. Насамперед тому, що шлях вироблення філософії історії для українських учених був тривалим і складним. У прикінцевих роках ХІХ ст. історична наука в Україні лише накопичувала знання, джерела, дослідження, формувалася періодизація українського минулого, зароджувалися концептуальні начала, йшов пошук власної методики і методології. Здійснити цю працю взялися старогромадівці з гуртка “Киевской старини” та школа істориків-документалістів В. Б. Антоновича³⁷, яка відкрила колосальний масив джерел з історії України і здійснила порайонне дослідження минулого українських територій, склавши з цієї мозаїки єдине ціле.

Н. Яковенко. До питання про методологію вивчення історії України // *Гене́за* (Київ). 1996. № 1(4). С. 118-121.

³⁵ О. М. Багдашина. *Діяльність Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури ім. Академіка Д. Багалія (1921–1934 рр.)*. Харків, 1994.

³⁶ О. Оглоблин. Пам'яті Дмитра Багалія (1857–1932–1957) // *Український історик*. 1988. № 1.

³⁷ О. Оглоблин. Володимир Антонович та його історична школа // *125 років кievської української академічної традиції (1861–1986)*. Нью-Йорк, 1993.

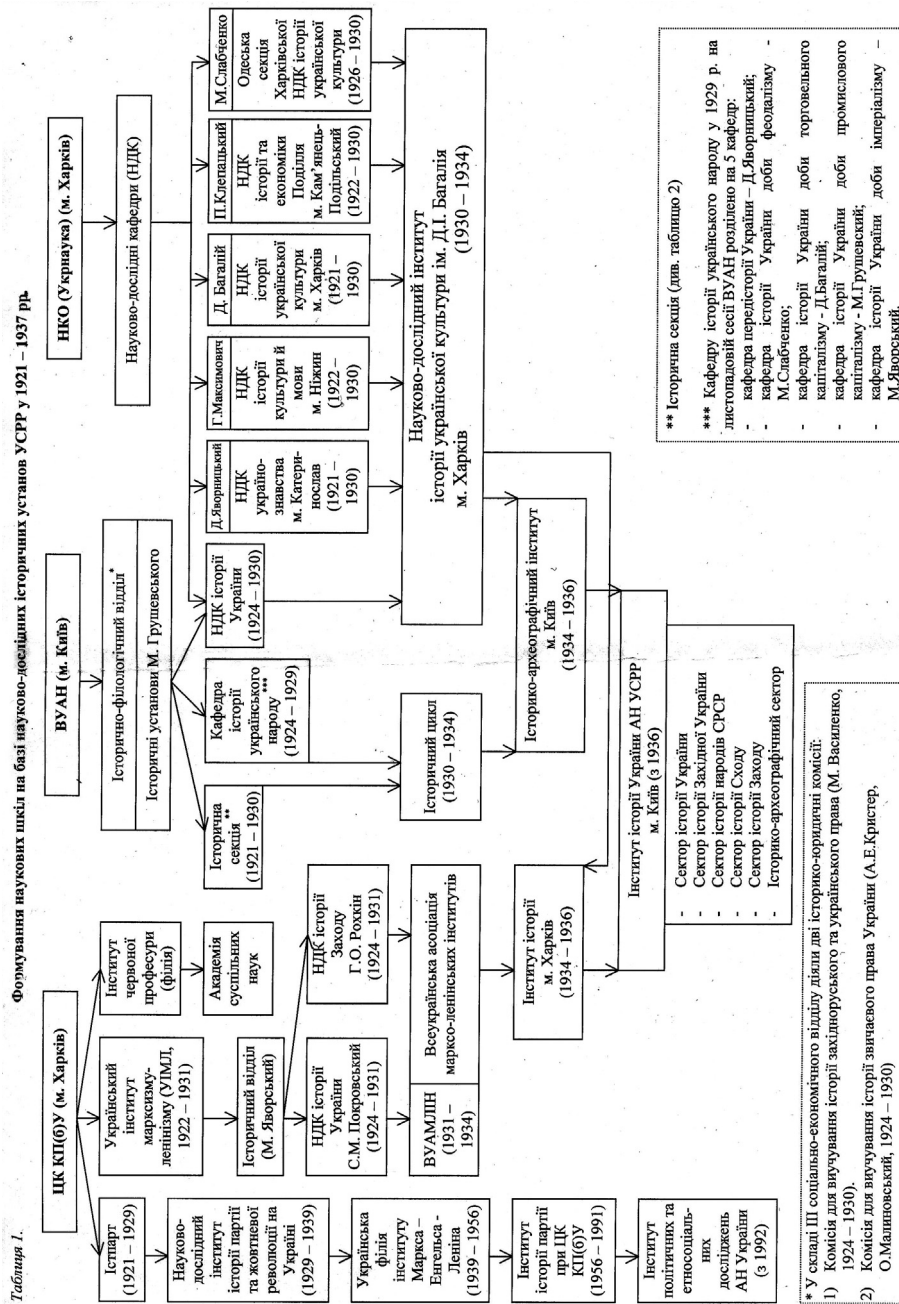
В. Антонович, як засновник і лідер школи, був і генератором її провідних наукових ідей. Саме від нього перейняли основні наукові підходи представники його школи, саме він зміг організувати працю учнів так, що успіх школи став водночас індивідуальним успіхом кожного вченого. На межі позитивізму і сцієнтизму кінця ХІХ ст. учні В. Антоновича пішли далі вчителя, створивши і оригінальну українську історіософію (інтелектуально поєднавши здобутки історії, філософії та ідеології) і модерну схему історії України (див. таблицю 5).

Умотивовуючи єдність українського історичного процесу навіть у бездержавний період, народники встановили примат історії народу над історією держави. Вони писали, що історія державних організацій грає все ще забагато ролі, тому головна вага повинна бути перенесена з історії держави на історію народу, оскільки чинники культурні та економічні школи відіграють більшу роль, ніж політичний (державний). Держави не було, а народ зберіг себе і навіть розвивався. Тобто, як пише Я. Ісаєвич, народницька історіографія бачила “значення народної низової культури як визначальної в формуванні культурного обличчя української нації”, на відміну від державників, яких більше “цікавили національні еліти, ніж народ і народні маси”⁷³⁸.

Концепція народників як історіографічний факт і як історіографічне джерело в національно-визвольній ідеології українства знаходиться на зламі позитивізму громад кінця ХІХ ст. і модернізму (чи сцієнтизму) львівсько-франківського періоду українського відродження³⁹. Представники народницького напрямку досконало знали праці Моммзена, Мілля, Тейлора, Ренана та інших провідних істориків світової слави. За історіософією вони були радше еkleктиками, ніж моністами⁴⁰.

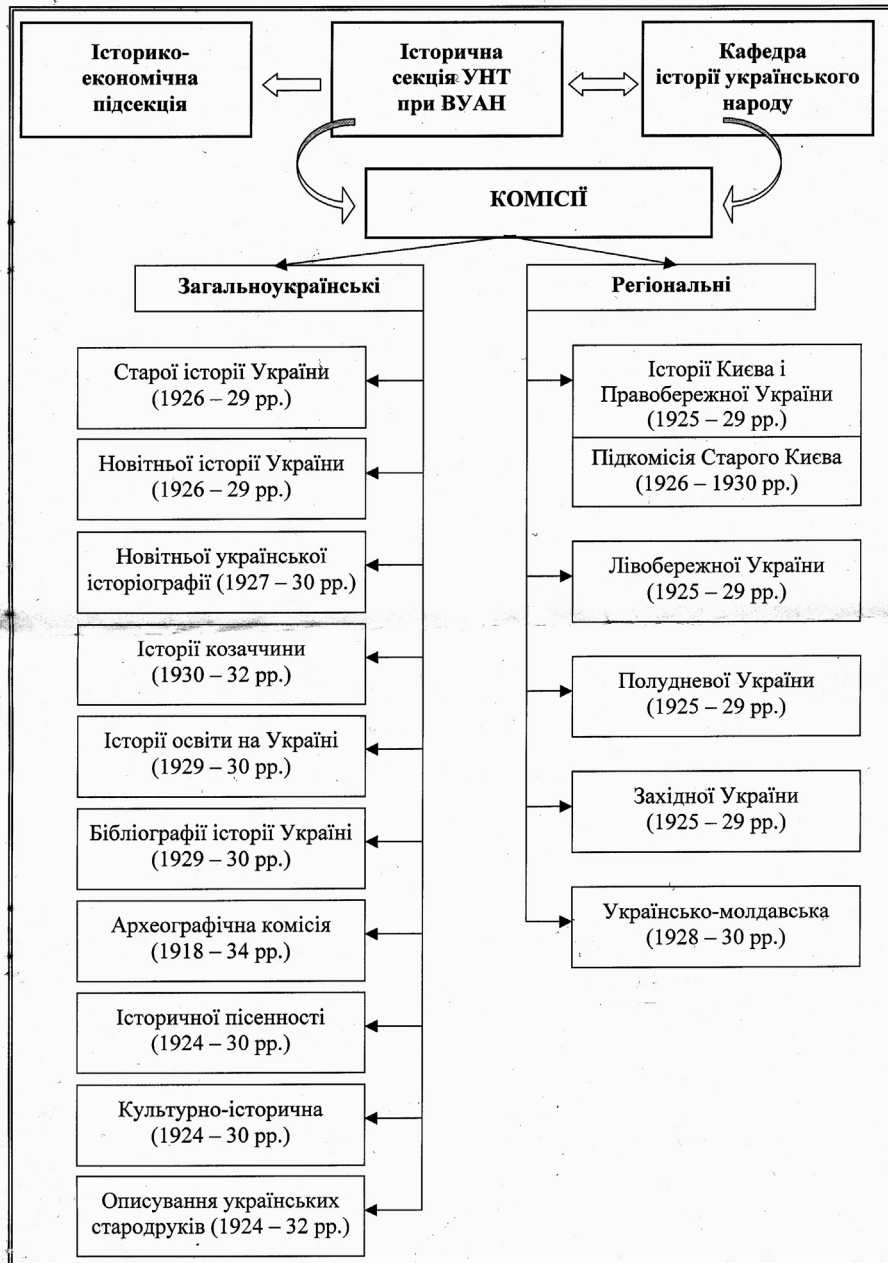
Лише з глибокою сцієнтизацією історичних студій стало можливим витворити єдину конструкцію історії України, ґрунтовану на спільній історичній долі всього українського народу, в яких би регіонах України він не жив. Ось чому вважаємо, що українська історична наука на зламі ХІХ–ХХ ст. досягла однієї зі своїх вершин і стала самодостатньою, виокремленою з російської історіографії. Учні В. Антоновича запропонували, умовно кажучи, горизонтальну і вертикальну вісь національної історії. “По горизонталі” історія розгортається як хронологічна послідовність історичних подій від найдавніших часів до сучасності. “По вертикалі” локальні події (історичні факти) складають історії регіонів (Галичини, Волині, Запорозжя, Слобожанщини, Гетьманщини), які в своїй логічній сукупності і утворюють самостійну, не підпорядковану історії сусідів, історію України-Руси. Поступово ця схема (щодо єдності концепції і періодизації) завдяки подвижницькій праці українських шкіл істориків стала твердим науковим підмурівком теоретичного обґрунтування окремішності минулого українського народу.

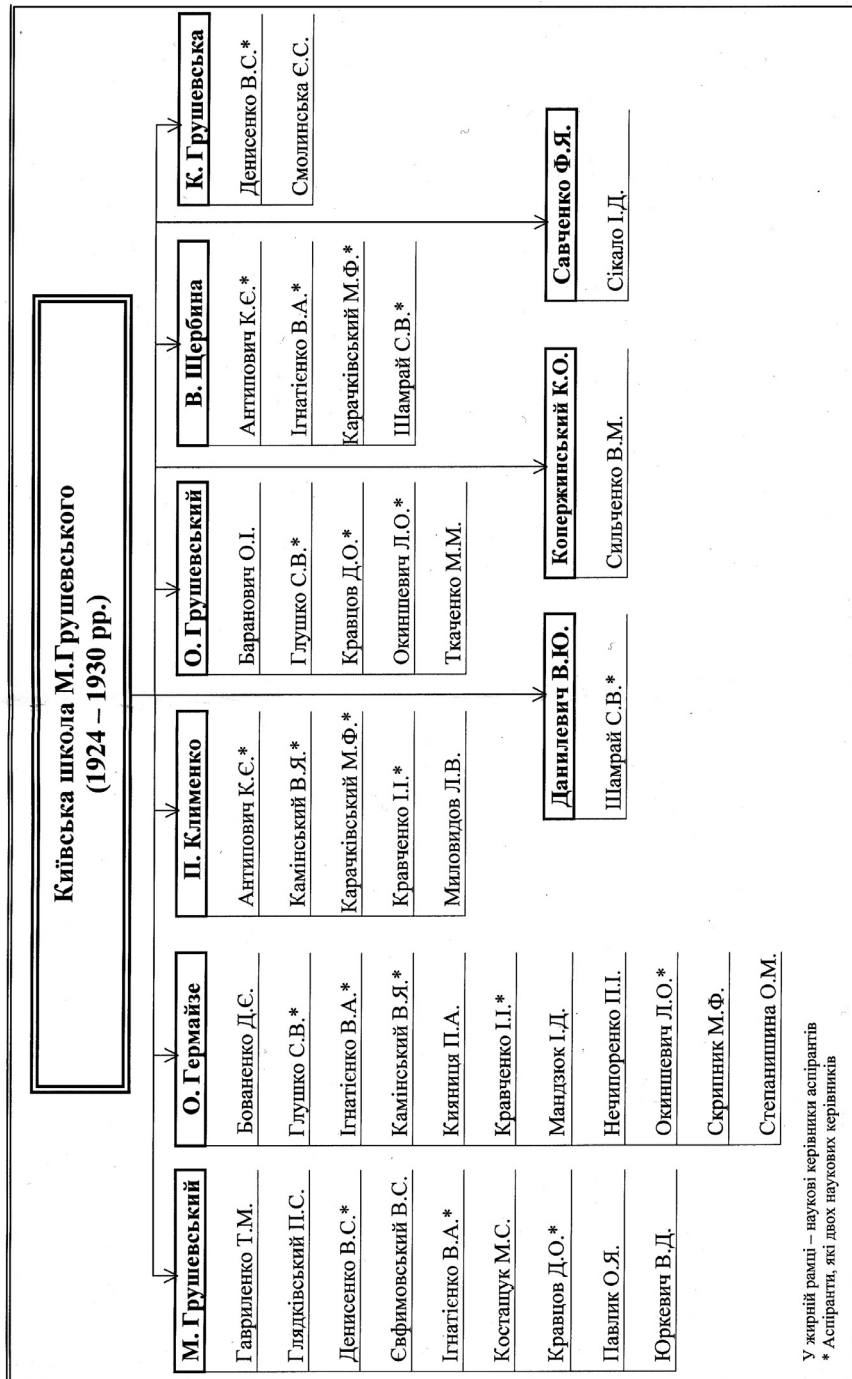

Таблиця 2

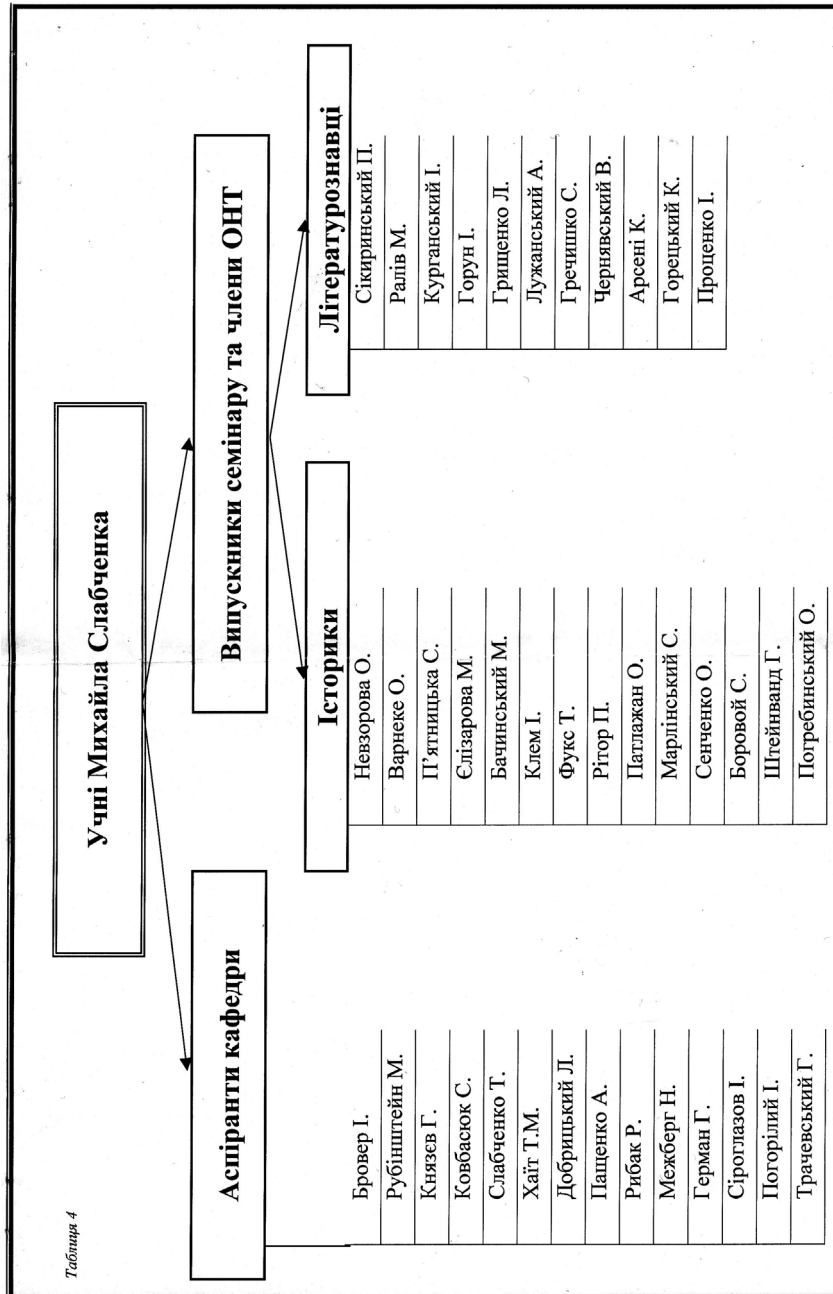
Історичні установи ВУАН

Таблиця 3

У жирній рамці – наукові керівники аспірантів
* Аспіранти, які двох наукових керівників

Таблиця 5

Формування наукових шкіл в українській історичній науці

Антонович В.Б. (1834 – 1908 рр.) – професор російської історії Університету св. Володимира

